

# *De bijzondere jeugdzorg als opvoeder.*

## Een sociaal pedagogische analyse van de bijzondere jeugdzorg in Vlaanderen

RUDI ROOSE

Proefschrift ingediend tot het behalen van de graad van doctor in de pedagogische wetenschappen. Universiteit Gent, Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen, Academiejaar 2005-2006.

Heel wat jongeren krijgen niet de zorg die ze nodig hebben. De overheid wil op dit probleem een antwoord geven door de jeugdzorg te reorganiseren naar een integrale jeugdhulp, waarbij de bijzondere jeugdzorg terug bijzonder moet worden. Deze doelstelling verwijst naar de problematiek die centraal staat bij de vormgeving aan de bijzondere jeugdzorg, namelijk *de spanning tussen een te actieve en een te passieve bijzondere jeugdzorg*: enkel kinderen en ouders die het echt nodig hebben moeten in de bijzondere jeugdzorg terecht komen.

Uit het *actieonderzoek Integrale Jeugdhulpverlening Waasland* blijkt dat de spanning tussen een te actieve en een te passieve bijzondere jeugdzorg *geen adequate uitgangsvraag* is voor de reorganisatie van de zorg. Het centraal stellen van deze spanning roept het idee op dat deze spanning moet en tevens kan *beheerst* worden. Het uitgangspunt is het idee dat *de juiste cliënt op de juiste plaats moet terechtkomen*. Daardoor beperkt de discussie over het engagement van de zorg zich tot het engagement ten aanzien van die cliënten die op de *juiste plaats* zitten. Tevens komt een deskundigheidsopvatting naar voor waarbij de nadruk ligt op de *finaliteitsgerichtheid* van de zorg en het geloof in de *oplossingscapaciteit* van de zorg.

Enerzijds wordt de ontwikkeling van de bijzondere jeugdzorg benoemd als een vooruitgangsbeweging naar een steeds meer emancipatorische zorg, anderzijds is het uitgangspunt dat best vermeden wordt dat kinderen en ouders met deze hulpverlening in contact komen. Het betreft dus als het ware *een te vermijden emancipatie*. De *krachtlijnen* van dit paradoxale debat worden getraceerd vanaf de wet op de kindbescherming van 1912: het betreft ten eerste een steeds *uitdijende opvatting over de preventienotie*. De preventienotie verwijst daarbij niet enkel naar het voorkomen van sociale problemen, maar ook naar het voorkomen van gerechtelijke interventies en uiteindelijk van de bijzondere jeugdzorg algemeen. Deze *preventie van de preventie van de preventie* laat weinig ruimte om te handelen en om hulpverlening als een *gebeuren* te zien, maar sluit eerder een technische opvatting over zorg in, waaruit een groot geloof spreekt in de preventieve capaciteiten van interventies en in hulpverlening als een vorm van *juist i.p.v. adequaat handelen*.

Een tweede krachtlijn betreft de benadering van het dubbelkarakter van de zorg als een organisatorisch probleem. Aan de basis van de preventiebeweging ligt het besef dat de hulpverlening in het kader van de bijzondere jeugdzorg een *dubbelkarakter* heeft: emancipatie en sociale controle gaan hand in hand. Deze ambivalentie van de zorg wordt echter doorheen de ontwikkeling van de bijzondere jeugdzorg op een metho-

disch en organisatorisch niveau geproblematiseerd, en (bijna) niet op een sociaal-politiek niveau. Emancipatie en beheersing worden daarbij gezien als organisatorisch te scheiden - bijvoorbeeld door het installeren van de bemiddelingscommissie -, waarbij de afstand tot het recht evenredig zou zijn aan de mate waarin een aanbod emancipatorisch is of kan zijn. De discussie over de bijzondere jeugdzorg blijft zodoende overwegend een organisatorische discussie, gezien ze gefocust blijft op de vraag hoe deze emancipatie kan worden georganiseerd: het gaat over de *vorm* van de zorg, eerder dan over de *betekenis* ervan.

In de ontwikkeling van de bijzondere jeugdzorg worden - niet in het minst vanuit de praktijk - pogingen ondernomen om uit de dominante logica van de bijzondere jeugdzorg te breken, maar deze pogingen worden vaak weer *ingekapseld* in het dominante denken over de bijzondere jeugdzorg. Sociaal-politieke vragen worden daardoor telkens *weggeorganiseerd* en vertaald in een concreet aanbod, waardoor de discussie verschuift van de *probleemdefiniëring* - wie definieert welk probleem ten aanzien van wie? - naar de *methodische uitbouw* van de geschikte oplossing. Zo wordt bijvoorbeeld het kinderrechtendebat verengd tot een debat over gebruikersrechten.

Uit het actieonderzoek en uit de analyse van de krachtlijnen van de bijzondere jeugdzorg, komt de bijzondere jeugdzorg als een *defensieve opvoeder* naar voor: de focus ligt op de methodische profilering en de afbakening van de als bijzonder te benoemen zorg. De stelling dat de bijzondere jeugdzorg steeds meer emancipatorisch wordt, moet dan ook minstens genuanceerd worden. Sociaal-politiek zien we actueel immers een *terugslagbeweging* naar een debat over opvoeding en opvoedingsverantwoordelijkheid dat aansluit bij de ideeën die het burgerlijk beschavingsoffensief van de tweede helft van de negentiende eeuw stuurden. Dit sociaal-pedagogische debat wordt echter niet gevoerd, gezien de aandacht vooral gaat naar de verzelfstandiging van de agogische dimensie in de hulpverlening in specifieke deskundigheidsgebieden. Deze dynamiek zet zich met de ontwikkeling van de integrale jeugdhulp versterkt door: in het kader van de na te streven transparantie van de zorg ligt de nadruk vooral op de methodisch eenduidige profilering van de zorg.

De verbijzondering van de bijzondere jeugdzorg gebeurt beleidsmatig, maar wordt ook gedragen door actoren uit de praktijk. De hulpverlening positioneert zich vaak in een *slachtofferrol* ten aanzien van de overheid, die een top-down beleid voert en allerlei eisen oplegt aan de voorzieningen die kwaliteitsvol handelen moeilijk maken, ook in het kader van de integrale jeugdhulp. Deze slachtofferrol kan - zeker historisch - in vraag gesteld worden. De sociale politiek is immers in belangrijke mate een *private politiek*, waarbij de praktijk de ontwikkeling van de bijzondere jeugdzorg mee stuurt. De wijze waarop de hulpverlening zich positioneert in het debat over deze hulpverlening, heeft een belangrijke impact op dit debat en op de eigen handelingsruimte. Zo versterkt een ongenueanceerde vraag naar meer geld en middelen ook de druk op de verwachte oplossingscapaciteit van de hulpverlening.

Deze vaststellingen nopen tot een ander debat over de bijzondere jeugdzorg en een *politiek van repolitisering*: wil men de logica van de bijzondere jeugdzorg en de negatieve consequenties van deze logica voor de hulpverlening en voor kinderen en ouders vermijden, dan moet de eigen praktijk in een ruimer maatschappelijk en historisch perspectief worden gezien.